

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 372:316.6

DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-1

М.М. АЛЬОХІН,

аспірант Інституту проблем виховання НАПН України (м. Київ)

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ТЬЮТОРСЬКОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИВАТНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Розглянуто питання соціального розвитку дітей соціальних еліт в умовах освітнього середовища початкових класів приватних шкіл, що є частиною диференційованого підходу до освіти. Автор наводить обґрунтування важливості соціального виховання та формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах впровадження рекомендацій Ради Європи щодо ключових компетенцій навчання протягом життя, концепції «Нова українська школа» та програми «Нова українська школа у поступі до цінностей». Резюмується, що технологія тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів є найбільш дійовою у соціальному вихованні здобувачів освіти приватних шкіл. Автором здійснюється аналіз теоретичних підходів до розуміння тьюторської діяльності у вітчизняній науці та педагогічній практиці, аналізуються її складові. Висвітлюються моделі тьюторського супроводу, які реалізуються у приватній школі «Афіни», приватному колеґіумі «Олімп», технологічному ліцеї «Ліко», школах мережі приватних закладів освіти «КМДШ». Наводяться приклади індивідуальних та групових методів тьюторського супроводу, дидактичних інструментів фіксації соціального розвитку, які використовуються у ході взаємодії наставника з тьюторантами.

Ключові слова: молодші школярі, приватна школа, соціальна компетентність, тьютор, тьюторант, тьюторіал, тьюторський супровід соціального розвитку.

Рассматривается вопрос социального развития детей социальных элит в условиях образовательного пространства начальных классов частных школ, которые являются частью дифференцированного подхода к образованию. Автор приводит обоснование важности социального воспитания и формирования социальной компетентности младших школьников в условиях внедрения рекомендаций Совета Европы по ключевым компетенциям обучения в течение жизни, концепции «Новая украинская школа», программ «Новая украинская школа в движении к ценностям». Резюмируется, что технология тьюторского сопровождения социального развития младших школьников является наиболее действенной в социальном воспитании соискателей образования частных школ. Автором осуществляется анализ теоретических подходов к пониманию тьюторской деятельности в отечественной науке и педагогической практике, анализируются ее составляющие. Освещаются модели тьюторского сопровождения, которые реализуются в частной школе «Афины», частном коллеґиуме «Олимп», технологическом лицее «Лико», школах сети частных учебных заведений «КМДШ». Приводятся примеры индивидуальных и групповых методов тьюторского сопровождения, дидактических инструментов фиксации социального развития, которые используются в ходе взаимодействия наставника с тьюторантами.

Ключевые слова: младшие школьники, социальная компетентность, тьютор, тьюторант, тьюторіал, тьюторское сопровождение социального развития, частная школа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна реальність сьогодення, у якій для успішної самореалізації ключовими є налаштованість на конкурентну взаємодію і вміння створювати принципово нові продукти та послуги, з одного боку, та соціальна поляризація й індивідуалізація, які полягають в утвердженні соціальної нерівності як об'єктивної характеристики суспільства і визнанні останньої джерелом раціонального поділу індивідів за низкою факторів (здібностей, уподобань, прагнень тощо), має трансформувати освіту на дійовий механізм соціальної еволюції, спроможний забезпечувати освітні запити найрізноманітніших соціокультурних груп шляхом її диференціації, що сприятиме формуванню компонентів диспозиції, інтерналізації та екстерналізації цінностей. Відповідно до стратифікаційного поділу, елітарні школи, більшість з яких є приватними закладами середньої освіти (але не виключно), сприяють найповнішому розкриттю вроджених задатків дітей, формуванню в них стійких соціальних орієнтирів та утвердженню прагнення до лідерства, життєвого і кар'єрного успіху як домінанти у системі цінностей та пріоритетів [7].

Глибша академічна, організаційна, кадрова та фінансова автономія недержавних шкіл, інноваційність створеного ними освітнього середовища та контенту, зрештою, мобільність у виборі педагогічних технологій, зумовлюють ефективніше формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, визначених у 2018 р. Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу Рамковою програмою 2018/С 189/01. Оновлена від 2006 р. редакція міжнародного документа акцентує увагу на знаннях та навичках, спрямованих на розвиток особистісного потенціалу, соціальну інтеграцію та активне громадянство: у неї закладено особисту, соціальну та навчальну компетентність (Personal, social and learning competence); громадянську компетентність (Civic competence) та компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence) [18; 19]. Саме вони найбільш повно розкривають зміст інструментального виміру завдання освіти «вчитися бути» (навчання виступає інструментом самореалізації, розвитком самоповаги та самоефективності) та соціального виміру «вчитися жити разом» (полягає в утвердженні цінностей демократії, поваги до відмінностей, справедливості та соціальних норм) [3].

Аналогічні акценти відображені і в ухваленому у 2018 р. Державному стандарті початкової освіти, який виголошує, серед іншого, виховання загальнолюдських цінностей, розвиток соціальнокомунікативної активності, самостійності, самоповаги у дитини, які характеризують рівні сформованості соціальної активності як інтегральної якості дитини, необхідної для взаємодії із собі подібними [12].

Формування вищезазначених компетентностей є невід'ємним процесом соціального розвитку дітей, які в умовах зростання соціальної напруженості й бездуховності, жорстокості та посилення егоїстичних тенденцій, потребують вироблення у них міцної матриці просоціальних цінностей і особистісних якостей, які стануть основою їхніх стратегічних та буденних дороговказів. Освітнє середовище приватної школи власне і є тим простором можливостей для набуття дітьми бізнес-еліт позитивного досвіду здійснення просоціальних вчинків [4].

Цілісний виховний простір недержавних шкіл, проектування якого передбачає розвиток соціально-педагогічної парадигми виховання, оптимізує взаємодію групи та дитини, формує толерантність та інші базові соціальні цінності, запобігає виникненню негативних соціальних явищ. Формування такого цілісного виховного середовища здійснюється завдяки активному впровадженню інноваційних форм виховання та соціально-педагогічних технологій.

Українська вчена Т. Алексєнко, аналізуючи різні підходи соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді, напрацьовані для коригування процесу формування соціальних якостей дітей (британської педагогічної підтримки «pedagogical support» та опікунства «tutoring», американського «classroom environment»), резюмує їх ефективність, відображену в превентивному та оперативному характері допомоги школярам у питаннях життєвого самовизначення, міжособистісних комунікацій та соціального самопочуття [1]. До числа підтримуючих технологій соціально-педагогічної роботи належить і технологія тьюторського супроводу, яка має попит на ринку приватних освітніх послуг в Україні.

Досліджують окремі аспекти імплементації технології тьюторського супроводу у діяльність закладу середньої освіти А. Бойко, С. Ветров, Т. Ковальова, Л. Москальова, Н. Погрібна, С. Фоменко; практика тьюторської діяльності у початковій школі висвітлена у працях О. Гордійчук, О. Ковшар, К. Осадчої, Н. Пігаревої, О. Тєрова, Т. Швець.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак недостатнім чином розглянуте питання тьюторського супроводу соціального розвитку школярів у закладі приватної освіти як інституції, учнями якої є діти бізнес-еліт, які мають специфіку соціального становлення та розвитку, іншу модель накопичення соціального капіталу, відмінні від більшості здобувачів початкової освіти соціальний досвід та соціальну практику.

Виходячи з цього, **метою статті** є аналіз теоретичних засад та педагогічної практики організації тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів у приватних закладах освіти, дослідження специфіки імплементації цієї соціально-педагогічної технології в освітнє середовище.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до концепції «Нова українська школа» об'єктивною вимогою сучасності є трансформація ролі педагога з «єдиного наставника та джерела знань» у тьютора, фасилітатора, коуча та модератора індивідуальної освітньої траєкторії дитини [6, с. 17].

Така зміна є цінною і доречною не лише в контексті поліпшення академічних успіхів дитини, але й сприятиме більш якійсь реалізації засад сучасного виховання: гуманізму, дитиноцентризму, холізму, повазі, рівності і найголовніше – соціально-педагогічній солідарності, орієнтованій на згуртування інститутів соціалізації навколо соціально значущої мети виховання.

Оскільки молодший шкільний вік є періодом формування ядра особистості, стійких форм поведінки і діяльності, а педагог є центральною фігурою, авторитетом і арбітром, виховний процес приватного закладу освіти має бути побудований на основі діяльнісного підходу, згідно з яким соціальні правила та норми учень засвоює у процесі комунікації та взаємодії з однолітками та дорослими [13].

Разом з тим сконцентрованість учителя початкових класів на підготовці та проведенні навчальних занять та об'єктивній неможливості постійно перебувати з дітьми у школі повного дня, якими, здебільшого, є недержавні школи, змушує останні залучати до виховного процесу окремих педагогів – тьюторів, які, у переважній більшості, є соціальними педагогами або практичними психологами.

Поділяючи думку Л. Шеїної, тьютор у початковій школі є конкретизованим агентом соціалізації, на якого покладено відповідальність здійснювати процес соціальної практики – особливий тип гуманітарного педагогічного супроводу процесу індивідуалізації [17].

Залежно від обраної приватною школою моделі тьюторингу, суттєво вирізняється функціональне навантаження педагогічного працівника, залученого до супроводу учнів. Між тим Т. Ковальова узагальнено пропонує розглядати тьюторську діяльність у 3 різноспрямованих векторах (рис. 1) [8, с. 34]: культурно-предметному, соціальному та антропологічному.

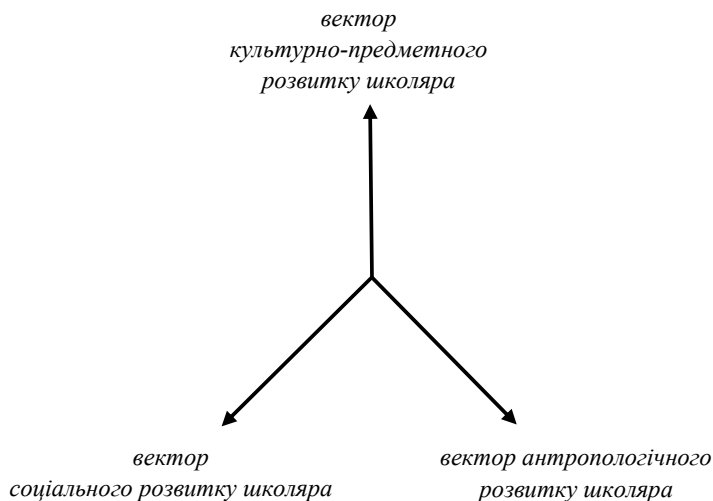

Рис. 1. Вектори тьюторської діяльності

У межах культурно-предметного вектора тьюторської діяльності педагог фіксує та координує просування свого тьюторанта в академічних питаннях.

Соціальний вектор тьюторської діяльності полягає в аналізі наставником разом зі своїм вихованцем своєрідної інфраструктурної карти освітнього середовища та визначенні його ресурсності у досягненні соціальних цілей.

Зрештою, антропологічний вектор фокусується на формуванні у школяра рис та чеснот, необхідних для найбільш успішного руху індивідуальною освітньою траєкторією.

Розвиваючи тривекторний підхід тьюторської діяльності, С. Дудчик зазначає, що безпосередньо у початковій школі діяльність педагога-наставника має бути сконцентрована навколо виявлення, реалізації та усвідомлення індивідуальних пізнавальних інтересів молодшого школяра. При цьому тьютор має не лише допомагати своєму вихованцеві робити правильні життєві вибори, але і дбати про недопущення їх обмеження. Взагалі, як зазначає дослідник, весь тьюторський супровід у початковій школі, базований на принципах індивідуалізації та диференціації, неперервності, гнучкості та відкритості, фокусується на заохоченні молодших школярів до проб та помилок у будь-якій сфері діяльності, у визнанні їх цінності, у створенні ситуації спілкування та контакту один з одним. Тьютор має бути опорою виборів учня-початківця, створювати умови для спільної діяльності як досвіду соціальної практики [8, с. 42–53].

У цілому погоджуючись з викладеними позиціями науковців, К. Осадча визначає першочерговим завданням тьюторського супроводу молодших школярів орієнтацію на інтелектуалізацію психічної діяльності тьюторантів, тобто на розвиток їхнього мислення. Крім того, вона також наголошує, що тьютор має ще й формувати світогляд дитини, а також всебічно сприяти її моральному та соціальному становленню [11].

Такі цілі тьюторського супроводу є вкрай актуальними, адже формування в учнів 1-го класу нової соціальної ролі «школяра», яка, як зазначає О. Ковшар, вимагає від них становлення якісних психічних новоутворень, серед яких – довільність поведінки, морально-етичні інстанції, відповідальність та самостійність, ініціативність та безпечна поведінка, самооцінка, самостановлення та самосвідомість. Тому в умовах першого року навчання у школі від ефективності тьюторського супроводу залежить швидкість адаптації дитини до нових умов, зрештою, те, наскільки першокласник зуміє в подальшому реалізовувати власні потенційні можливості [5].

Головним же результатом і «кінцевим продуктом» тьюторського супроводу молодшого школяра, за С. Фоменко, є створення умов, необхідних для формування вільної, самостійної та ініціативної особистості з набором соціальних якостей та моральних чеснот. У такому дискурсі самостійність тьюторанта початкової ланки полягає у відсутності зовнішнього примусу та можливості використовувати потенціал зовнішнього середовища для успішної соціальної взаємодії; наявності відпрацьованих разом з тьютором механізмів та технік вирішення різноманітних життєвих ситуацій; сформованості внутрішнього активного начала (наявність сукупності психологічних рис особистості, які дозволяють їй діяти самостійно та відповідально) [15].

Досягається такий результат шляхом систематичної взаємодії тьюторанта зі своїм тьютором, який, за О. Теровим, має створювати умови для формування самостійності (вміння автономно вирішувати життєві ситуації, у тому числі і складні) та для задоволення потреби у самоактуалізації і реалізації себе через творчість чи соціально значущу діяльність [14]. Такий підхід є своєрідною адаптацією для дітей молодого віку до коучингу як інноваційної соціально-педагогічної технології розвитку потенціалу дітей і дитячих колективів задля досягнення завчасно визначених цілей чи формування / зміни їхніх моделей поведінки [10].

За результатами вивчення ситуації можна стверджувати, що нині низка недержавних закладів середньої освіти України активно застосовує технологію тьюторського супроводу, обираючи найбільш зручну для себе модель. На прикладах приватної школи «Афіни», приватного колегіуму «Олімп», технологічного ліцею «Ліко» та мережі приватних закладів освіти «КМДШ» проаналізуємо специфіку тьюторської діяльності у кожному із закладів, узагальнимо спільні підходи до організації соціально-педагогічного наставництва над молодшими школярами.

Одним із перших вітчизняних приватних закладів, що запровадив тьюторську практику, є приватна школа «Афіни», у якій система тьюторського супроводу вибудована за польським зразком тамтешнього Collegium Wratislaviense з відповідною модифікацією під українські освітні реалії. У школі діє модель індивідуального тьюторингу, коли тьютор закріплюється не за всім класом чи лінійкою класів, а за окремим учнем, який стає його тьюторантом. До того ж адміністрація закладу допускає, що за таких умов тьютор може бути потрібним не всім учням або ж не впродовж усього часу здобуття освіти. У 1–2-х класах тьютора молодшим школярам підбирають дорослі, вже з 3-го року навчання діти самостійно обирають собі наставників, які попередньо презентують себе. У свою чергу учні також готують невелике есе, в якому описують свої цілі, очікування від співпраці, та обирають 3 кандидатів із запропонованих, кого вони бачать своїм персональним тьютором. У разі збігу інтересів і підходів тьютора та тьюторанта вони розпочинають співпрацю.

Цікавим є той факт, що на початку кожного нового триместру батьки, тьютори, враховуючи думку своїх підопічних, укладають певну угоду, в якій визначають академічні і соціальні цілі зростання, покладаючи на себе відповідальність за свою ініціативність та активність, а наприкінці навчального періоду, у такому ж складі аналізується динаміка змін. Крім функції заохочення та підтримки навчальних досягнень, тьютор у початковій школі стає наставником, який приділяє увагу, допомагає визначити мету та шлях до неї, вислуховує та дає поради щодо спілкування з однолітками та дорослими. Тьюторський супровід першокласників включає ведення щоденника спостереження, до якого вносяться результати діагностик на визначення темпераменту, рис характеру, мотивації, цінностей та пізнавального інтересу. Також наставник, завдяки встановленню довірчих стосунків з вихованцем, ставить з ним перші соціальні цілі відповідно до віку та, використовуючи методіку мапування, рухається до неї. Критеріями ефективності такого супроводу є підвищення мотивації до навчання, формування вміння здійснювати самооцінювання, покращання комунікативних умінь, а також більш успішна адаптація до нового середовища та нової соціальної ролі «школяра».

Такий тьюторський супровід соціального розвитку дає можливість під час реалізації цілої послідовності кроків у розвитку певного інтересу тьюторанту-першокласнику отримувати перший соціальний досвід та фіксувати його, визначати цілі та інтегрувати ресурси для досягнення мети, розвивати свої особистісні риси. У початкових класах приватної школи «Афіни» відпрацювання навичок командної взаємодії, самостійності, креативності, відповідальності за результат та ініціативності здійснюється також завдяки регулярно організованим тьюторами екіпажним та рейтинговим іграм, які моделюють певні життєві історії та є елементом соціального навчання [16].

Дещо схожа модель тьюторського супроводу запроваджена і в технологічному ліцеї «Ліко», однак індивідуальний тьюторинг там поширюється лише на основну та профільну школу, коли кожен із 17 вчителів-предметників виступає тьютором 2-5 учнів, які обирають свого наставника. У початковій ланці діє модель групового тьюторського супроводу, коли за класом закріплюється звільнений від викладання тьютор-педагог, який допомагає молодшому школяреві адаптуватися до освітнього середовища, забезпечує сприятливий психологічний клімат у класному колективі, дбає про дотримання режимних моментів, дає життєві настанови своїм тьюторантам.

Також до зони відповідальності тьютора у технологічному ліцеї «Ліко» належить надання порад щодо взаємодії в учнівському середовищі, вирішення проблем у спілкуванні, спільне вивчення сильних та слабких сторін тьюторанта, формування його індивідуальної траєкторії особистісного розвитку. Останнє підсилюється завдяки впровадженій у ліцеї програмі соціально-емоційного навчання Lions Quest, якою охоплені всі здобувачі освіти, починаючи з 1 класу. У фокусі курсу – розвиток соціальних та емоційних компетентностей, наприклад, самоідентифікація, вміння розрізняти та контролювати емоції, рефлексія самоусвідомлення «Ким я є? Чого прагну?», розвиток самоконтролю, соціальної свідомості, удосконалення навичок комунікації та розв'язання конфліктів.

За моделлю незвільненого педагогічного наставництва організовує процес супроводу соціального розвитку колегіум «Олімп», де своєрідний тьюторинг є частиною функціоналу вчителя початкових класів та соціально-психологічної служби закладу. Так, формування

і розвиток особистісних, соціальних і глобальних цінностей у зазначеному приватному колегіумі здійснюється завдяки щотижневій індивідуальній роботі тьюторів-кураторів з колегами за авторською розробкою «Фіксатор успішності та залученості», завдяки якому наставники та їхні тьюторанти мають змогу здійснювати саморефлексію, планування навчальних тижнів та коригування свого рейтингу.

Дидактичним інструментом фіксації ефективності індивідуального тьюторського супроводу є «Папка успіху», яка складається з тематичних розділів «Я та мої ціннісні орієнтації», «Я навчаюсь», «Я розвиваюсь», «Мені від учителя», «Мені від батьків». Додатковим дидактичним інструментом тьюторського супроводу молодших школярів є щоденники «Я першокласник Колегіуму «Олімп» (1-й клас), «Хочу! Можу! Вмію!» (2-гі – 3-ті класи), «Досліджую та аналізую, планую та досягаю» (4–5-ті класи), у яких тьюторанти відслідковують свій поступ соціального та академічного зростання. Додатково у приватному колегіумі «Олімп» для формування соціально-емоційної компетентності впроваджено систему занять «Година спілкування» (час активної взаємодії із тьютором-куратором), проект «Сфера розвитку спілкування» (сприяє розвитку відповідальності, самоорганізації та самокерування).

Цілісно і неперервно тьюторський супровід соціального розвитку молодших учнів організований у школах мережі приватних закладів освіти «КМДШ» (2 школи у Києві та 1 у Львові). Впроваджена модель групового тьюторингу (за кожним класом початкової ланки закріплюється звільнений тьютор, який створює психологічно комфортний клімат під час занять учителя початкових класів та вчителів-предметників, відслідковує поступ тьюторантів та скеровує їх до досягнення академічних цілей відповідно до їх навчального темпу та схильностей і пізнавальних інтересів, у позаурочний час і час прогулянки та активної взаємодії – проводить індивідуальні та групові тьюторіали, налагоджує комунікаційні зв'язки у колективі, здійснює соціальне виховання).

Тьютор початкової ланки шкіл мережі «КМДШ» проводить зі своїми тьюторантами Інтро (від англ. Introduction – вступ, знайомство, нововведення), під час якого спільно з кожним здійснює цілепокладання на період (тиждень, місяць, навчальну чверть), а щоп'ятиці – рефлексію, під час якої здійснюється аналіз особистісного зростання, обговорення успіхів та помилок, ситуацій, які трапилися за тиждень. Крім того, тьютори молодших школярів викладають авторський курс «Я – особистість», який побудований на формуванні 8 основних компетенцій, необхідних для успішної самоактуалізації та самореалізації, у тому числі завдяки спрямованим на соціальний розвиток – комунікації, адаптивності, емпатії, позитивному мисленню, helicopter view (далекоглядності). У ході групових та індивідуальних сесій тьютор разом з тьюторантом веде його персональне портфоліо, яке служить трекером особистісних змін, коли молодший школяр фіксує кроки до своїх цілей і рівні сформованості навичок, як академічних, так і соціальних.

Узагальнюючи науковий поступ вітчизняних науковців та апелюючи до власної педагогічної практики, ми визначаємо, що тьютор початкової ланки приватного закладу освіти має виконувати ролі *соціального наставника* (давати соціальні знання та формувати соціальні навички дитини), *трекера особистісного зростання* (здійснювати координацію, супровід та коригування академічного та соціального поступу дитини, створювати умови для саморефлексії досягнень), *медіатора* (модерація конфліктних ситуацій), *освітньо-формаційного менеджера* (створення засобів мотивації до навчання, сприяння у раціональному плануванні, визначення та підтримка сталого темпу зростання, запровадження системи заохочень і санкцій, добір контенту, необхідного для всебічного гармонійного розвитку та соціального становлення дитини) [2].

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Таким чином, в умовах стратифікованого поділу суспільства і освітніх інституцій, приватні елітарні школи стають тими соціальними інститутами, які найбільш цілісно формують у своїх учнів-дітей із сімей бізнес-еліт сталі соціально-ціннісні орієнтири та утверджують у них прагнення до лідерства, життєвого та кар'єрного успіху.

Оскільки молодший шкільний вік є періодом формування ядра особистості та стійких форм поведінки і діяльності, приватні школи активізують усю соціально-виховну спрямованість свого освітнього середовища, залучаючи до процесу супроводу соціального розвитку спеціальних педагогів-наставників – тьюторів, ефективність яких відображається у превентивному та оперативному характері допомоги школярам у питаннях життєвого самовизначення, міжособистісних комунікацій та соціального самопочуття.

Сьогодні істотна частина приватних закладів середньої освіти впроваджує різні моделі та елементи тьюторського супроводу, який передбачає як індивідуальне, так і групове наставництво. Найбільш популярними формами тьюторської діяльності є індивідуальні та групові тьюторіали, заняття з курсів особистісного та соціального зростання, ведення портфоліо / щоденників соціального розвитку.

Перспективами подальшого розвитку окресленої проблеми є систематизація кращих практик тьюторської діяльності у вітчизняних та закордонних приватних школах та опис цілісної соціально-педагогічної технології тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Алексєєнко Т.Ф. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді / Т.Ф. Алексєєнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2017. – № 21 (1). – С. 33–47.

2. Альохін М.М. Роль тьютора приватної школи у соціальному становленні особистості молодшого школяра / М.М. Альохін // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 13–14 березня 2020 р. – Київ. 2020. – С. 6–8.

3. Воронцова Т.В. Ключові компетентності та ключові життєві навички в контексті викликів сучасного світу / Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко // Освіта і здоров'я підростаючого покоління: зб. наук. праць в 2 ч. – К., 2018. – № 2, ч. 1. – С. 13–17.

4. Кириченко В.І. Сучасні домінанти у формуванні просоціальної поведінки учнів закладів загальної середньої освіти / В.І. Кириченко // Особистість у просторі виховних інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. – Івано-Франківськ, 2018. – С. 142–147.

5. Ковшар О. Технологія тьюторського супроводу дітей передшкільного віку у формуванні готовності до нової соціальної ролі «школяр» / О. Ковшар // *Актуальні питання гуманітарних наук*. – Дрогобич, 2018. – № 20, т. 2. – С. 95–98.

6. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». – Київ. 2016. – 40 с.

7. Куцєпал С.В. Освіта як знаряддя соціальної еволюції / С.В. Куцєпал // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2016. – Вип. 47 (1). – С. 167–174.

8. Матеріали курсу «Основы тьюторского сопровождения в общем образовании» / под ред. Т. Ковалевой. – Москва: Педагогический университет «Первое сентября», 2010. – 56 с.

9. Москальова Л.Ю. Тьюторський супровід у закладах освіти як стратегія духовно-морального розвитку особистості / Л.Ю. Москальова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2019. – № 1. – С. 114–123.

10. Лоза Т.В. Розвиток особистості клієнта соціальної роботи в контексті коучингового підходу / Т.В. Лоза // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. – 2018. – № 2. – С. 109–113.

11. Осадча К. Специфіка організації тьюторського супроводу учнів початкової школи / К. Осадча // Молодь і ринок. – 2017. – № 5. – С. 63–69.

12. Петько Л.В. Державний стандарт початкової освіти у ракурсі формування соціальної активності дитини / Л.В. Петько // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогіка. – Бердянськ, 2018. – № 1. – С. 92–97.

13. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. – Київ. 2018. – 40 с.

14. Теров А.А. К вопросу о моделях тьюторского сопровождения в образовательном учреждении / А.А. Теров // Перемены. – 2009. – № 3. – С. 37–47.

15. Фоменко С.Л. К вопросу о моделях тьюторского сопровождения обучающихся в образовательном процессе / С.Л. Фоменко // Педагогическое образование. – 2017. – № 3. – С. 102–107.

16. Швець Т. Тьюторинг: уроки «практика, яка працює» в школі «Афіни» [Електронний ресурс] / Т. Швець. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/1120-tyutoring-uroki-praktiki-yaka-pratsyue-v-shkoli-afini>

17. Шеїна Л.О. Тьюторство як комплексний соціальний психолого-педагогічний феномен / Л.О. Шеїна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2014. – № 4. – С. 231–238.

18. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annexrecommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.

19. Tuparevska Elena. Equity and social exclusion measures in EU lifelong learning policies / Elena Tuparevska, Rosa Santibáñez, Josu Solabarrieta // International Journal of Lifelong Education. – 2020. – № 39:1. – P. 5–17, DOI: 10.1080/02601370.2019.1689435